

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ІМ. М.І. ПИРОГОВА

Кафедра філософії та суспільних наук

**ФІЛОСОФІЯ
В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ
ТА
СОЦІАЛЬНО - ПОЛІТИЧНОМУ
ДИСКУРСАХ**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

**ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО - ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ**

19 листопада 2020 року

ВІННИЦЯ 2020

УДК 101:808.5

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

**академік Національної академії медичних наук України,
ректор Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри нормальної фізіології
Мороз Василь Максимович**

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

**проректор з наукової роботи
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри нормальної фізіології
Власенко Олег Володимирович**

**професор кафедри філософії та суспільних наук
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
доктор філософських наук, професор
Вергелес Костянтин Миколайович**

Редакційна колегія:

Черкасов Святослав Васильович доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

Харьковщенко Євген Анатолійович доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Попов Володимир Юрійович доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Донецького національного університету ім. В. Стуса

Куліш Павло Лаврентійович кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова (ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР)

Мельник Віктор Мирославович, кандидат політичних наук викладач кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах Матеріали доповідей та виступів всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 19 листопада 2020 року Вінниця. Видавництво ФОП Кушнір Ю. В. 2020.– 204 с.

ISBN 978-617-7721-38-2

Збірник містить матеріали доповідей та виступів учасників всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «**Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах**», яка відбулась в Вінницькому національному медичному університеті ім. М.І. Пирогова 19 листопада 2020 року з нагоди святкування Міжнародного дня філософії. У поданих матеріалах висвітлюється широке коло актуальних проблем розвитку філософських дисциплін від минулих часів до сучасних. Збірник адресовано науковцям, вищої та середньої освіти, аспірантам, магістрантам, пошукувачам, студентам та усім хто цікавиться філософією й гуманітарними дисциплінами.

Матеріали подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен, посилань, грамотність, літературний стиль та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи не повертаються. Організатори конференції та члени редколегії не завжди поділяють думки учасників (авторів).

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова (протокол № 5 від 26. листопада 2020р.)

УДК. 101:808.5

ISBN 978-617-7721-38-2

праця лікарів та науковців, які послідовно дотримуються гуманістичної етики, займають активну життєву позицію, співпрацюють із однодумцями і не зважають на труднощі.

Література

1. Геттинг Г. Встречи с Альбертом Швейцером: Пер. с нем. — М.: Наука, 1967. — 134 с.
2. Фрейер П. Г. Альберт Швейцер: Картина жизни. — М.: Наука, 1984. — 228 с.
3. Швейцер А. Культура и этика. — М.: «Прогресс», 1973. — 344 с.
4. Швейцер А. Письма из Ламбанене. — Ленинград: «Наука», 1989. — 473 с.

Бобело В. С.,
викладач кафедри філософії та суспільних наук
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

КАТЕГОРІЇ «НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ» ТА «НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ» У СУЧАСНОМУ ВІТЧИЗНЯНОМУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ

Нині Україна стрімко наближається до власної тридцятої річниці незалежності. Незважаючи на категоричний тон першої статті Конституції України, яка стверджує, що наша Батьківщина є «суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [1], ми знаходимося лише на початку тривалого і складного шляху творення і утвердження власної державності. Незаперечним також є факт перманентності даного процесу в історичному вимірі. Україна важко і болісно переживає трансформаційні процеси переходу від тоталітарного й авторитарного минулого до демократичного сьогодення. Трансформації людської свідомості і світосприйняття, що супроводжують зазначене явище, є процесом не менш болісним а, можливо, навіть куди більш складним і травматичним, як в особистісному, так і в суспільному вимірах. Ми живемо в часи змін. Цінності, погляди, ідеї, ставлення до них – піддаються суспільній та індивідуальній ревізії. Крім того, ми тільки навчаємось жити в плюралістичному суспільстві, адже попри падіння диктату панівної ідеології, звичка йому безумовно підкорятися вироблялась у населення десятиліттями, торкаючись значної кількості поколінь. На разі не йде мова про методи, якими система досягала поставлених цілей, але страх перед нею глибоко укорінився серед населення колишньої радянської імперії. Зважаючи на це, варто зазначити, що рівень розвитку націй можемо вимірювати рівнем динамічності їх культури (зокрема і

філософської). У розвинених націй цей рівень максимальний, або наближений до цього. Тобто, ведемо мову про те, що в національній культурі, який би історичний етап для аналізу ми не обрали, буде одночасно існувати і функціонувати мінімум кілька культурних традицій, що відрізнятимуться одна від одної зібраним і актуалізованим у них культурним матеріалом, а також засобами його структурування. Будь-яке штучне згортання цього розмаїття призводить до певного «вигорання» нації, утруднюючи її історичний поступ і розвиток. Нова епоха в житті української нації, відправною точкою якої визначаєм 24 серпня 1991 року, ознаменувалася звільненням від подібних пут і кайданів. Вона була зпродукована безперестанною боротьбою українців за власну волю і незалежність і стала логічним її наслідком. Однак це ставить перед суспільством нові виклики, завдання і запитання. Постають такі запитання і перед філософською теорією. І, якщо відштовхуватись від тих політичних процесів, що відбувались в 80-ті роки в СРСР, і в підсумку привели до розвалу цієї імперії, – чи не першим серед них є питання національне.

В даній праці спробуємо конкретизувати певні аспекти даного питання і поставити акценти на категоріях «національної пам'яті» та «національної ідеї», як на беззаперечно важливих і фундаментальних. Не піддається сумніву той факт, що побудова і успішне існування будь-якої держави (як моно-, так і багатонаціональної) ґрунтується на діяльності, в першу чергу, так званої титульної нації. Цей термін був запропонований французьким політиком і поетом Морісом Барресом в кінці XIX століття (фр. *Maurice Barres*) і чудово вписується в сучасний український суспільно-політичний дискурс. Той зміст, що М. Баррес вкладав в дану дефініцію (етнічна група, яка домінує в межах держави, а її культура і мова є основою освітньої системи держави), актуальний і для українського сьогодення. Більше того, це те, чого українцям ще уповні так і не вдалося досягти. Навіть попри те, що державна освітня система де-юре являється українською і україномовною, де-факто в ній спостерігається значна кількість проблем і негараздів. Прикладом може послужити неприйнятна ситуація булінгу дитини зі сторони «педагога» (із зрозумілих причин свідомо беремо це слово в лапки) одеської гімназії №4 за використання під час заняття української мови [2]. Як бачимо, наша нація ще тільки вчиться бути титульною в своїй державі, що ставить перед нею багато запитань і викликів. І національно-культурній та національно-державницькій еліті України ще доведеться на них відповідати. Важливим моментом можна вважати якнайшвидше усвідомлення українцями своєї ролі і відповідальності за розвиток України, за здобуття нею гідного місця на геополітичній мапі Світу і за економічний добробут та комфортне соціальне існування в межах нашої Батьківщини як, власне, титульної нації, так і всіх національних меншин. І саме для процесу цього усвідомлення неймовірно важливими є категорії «Національна пам'ять» і «Національна ідея».

Філософський енциклопедичний словник, виданий в 2002 році Інститутом філософії імені Григорія Сковороди НАН України [3] на літеру «Н» подає 5 термінів, що стосуються нації та є похідними від неї. Це власне «нація»,

«націоналізм», «націоналізм український», «національний характер» та «національна ідея».

Відповідно до даного філософського енциклопедичного словника національна ідея визначається як тривимірний вислів, що позначає «1. Важливу для суспільства ідею будь-якого змісту, щодо якої існує згода більшості громадян, або принаймні таку, що здатна отримати підтримку більшості громадян. В обох випадках цю ідею вважають такою, що сприяє громадянському єднанню; 2. Ідею нації; 3. Особливості національної свідомості, що знаходить свій вияв в уявленнях про національний ідеал, призначення нації, її місію, мету, мрію тощо» [4, с. 413-414].

Як бачимо, розуміння цієї дефініції в значній мірі непросто. Навіть науковці-учасники дискусій, які послуговуються цим терміном, не завжди можуть дійти згоди щодо його змісту. Саме третій вимір даного визначення є найближчим до побутових уявлень суспільства. Тобто саме такий сенс в конструкцію «національна ідея» вкладає переважна більшість людей, що ним послуговується.

Національну ідею необхідно визначати як філософську основу життя нації, систему духовно-культурних координат, яка задає їй орієнтири в світоглядній сфері і сфері цілепокладання. Це те, чим живе нація, заради чого вона живе, відповідно до яких ідеалів вона це життя вибудовує. За логікою національного буття, дана система цінностей, що утворює фундамент національної ідеї, складає основу такого явища, як національна гордість в філософському, а не прикладному її трактуванні. Гордість за свою націю, за те, що ти, твої пращури й нащадки є її представниками, за власну національну ідею, за ті шляхи, якими ця національна ідея впроваджується у життя – це основа основ здорової нації. Виховання в молоді почуття національної гордості – одне із завдань держави і державної освіти. На жаль, поки що ми не можемо стверджувати, що це завдання реалізується в достатній мірі.

В гносеологічному вимірі національна ідея являється тією пізнавальною конструкцією, в якій відображено погляди видатних мислителів історичної і політичної думки на процеси націотворення, становлення і утвердження національної держави, на місце і роль нації в геополітичному світовому вимірі, і, зрештою, на саме явище націоналізму, його місце і роль в житті конкретної нації. Варто оберегатись від спокуси ставити знак рівності між поняттями «національна ідея» та «національний ідеал», адже попри всю їх семантичну подібність таке порівняння буде в достатній мірі некоректним. Поняття «національна ідея» має більш приземлений, практичний характер, на відміну від «національного ідеалу», що являє собою абсолютно уможлядну категорію.

Філософія національної ідеї – саме те підґрунтя, на якому стоїть надбудова самоідентифікації націй. І тут не має, та й не може бути виключень. Це є аксіомою для даного полісемантичного поняття. Саме філософія національної ідеї являє собою сутнісний вимір націоналізму, як у розрізі ідеологічному, так і у політичному. Змістовно національна ідея є поняттям глибшим від націоналізму: вона куди більш багатоаспектна та плюралістична. Вона являється беззаперечним духовним фундаментом самоствердження нації

та її самопізнання. Фактично, з філософської точки зору, національна ідея являє собою певний онтологічний феномен, адже визначає всі сутнісні параметри громадського буття нації.

Беззаперечно, що національна ідея у межах суспільства може виконувати широкий спектр функцій. У статі, вміщеній в фундаментальній «Енциклопедії історії України» (Т.7. Мл-О), виданій у Києві в 2003-2019 роках під егідою Інституту історії України НАН України, функціями національної ідеї визначаються: етнотворча, інтегруюча, ідентифікуюча, аксіологічна, державотворча, футурологічна тощо [5, с. 264].

З огляду на ґрунтовність, фундаментальність функцій, що виконуються національною ідеєю, ми можемо робити висновки щодо її власного масштабу. Він грандіозний. Це підтверджує і калібр особистостей, які опрацьовували феномен української національної ідеї. В цьому контексті можемо згадати таких вітчизняних мислителів як Тарас Шевченко, Микола Міхновський, Михайло Драгоманов, Михайло Грушевський, Іван Франко, Дмитро Донцов, В'ячеслав Липинський, Микола Спідборський, Юрій Липа, Дмитро Мирон-Орлик, Степан Бандера. Та попри це, суспільне обговорення проблематики національної ідеї не знаходиться на тому рівні, на який заслуговує. Більше того, навіть питання визначення сутнісного виміру української національної ідеї викликає в суспільстві певний супротив. Проте цьому факту є цілий ряд об'єктивних причин. Це і суспільна трансформація – перехід від адаптації до радянської дійсності (тоталітарної і авторитарної на різних етапах існування СРСР) до сприйняття демократичних цінностей; і геополітичний курс Росії на поновлення впливу над колишніми колоніями (на що витрачаються колосальні кошти і засоби), що виражається в тому числі і в інформаційній війні та спотворюванні історичних фактів; і в присутності на українських теренах значної кількості і міцної фінансово п'ятої колони, що займається свідомою проросійською і антиукраїнською діяльністю; і, власне, у незрілості української нації, неготової до тих викликів, які їй кидає сьогодення. Ситуація погіршується і тим фактом, що в Україні наразі лише розпочався процес становлення та інституалізації громадянського суспільства. Шлях, який потрібно пройти в цьому напрямку ще достатньо тривалий і тернистий. Попри те, що на державному рівні сталий розвиток громадянського суспільства визначається частиною фундаментальних національних інтересів України [6], його становлення в нашій Батьківщині пов'язане з великою кількістю проблем, як об'єктивного так і суб'єктивного характеру. Дане дослідження не ставить за мету визначення всього спектра цієї проблематики, отже зупинимось лише на проблемі, пов'язаній з національною пам'яттю. В цьому конкретному вимірі важливою є така дефініція як «пам'ять».

Уже згадуваний «Філософський енциклопедичний словник» визначає пам'ять як одну з гносеологічних «здатностей, яка полягає в мимовільному закріпленні, збереженні і відтворенні у свідомості суб'єкта здобутих у процесі пізнавальної діяльності відомостей про суб'єктивний і об'єктивний світи, результати їх творчої переробки» [7, с. 463]. Пам'ять явище багатомірне у своїх проявах. Слід зазначити, що в своїх спробах типологізації цього явища

філософи й науковці використовують абсолютно різноманітні критерії. Завдячуючи цьому ми маємо велику кількість видів і типів пам'яті, що побутують в науковій і філософській традиції. Довготривала й короткотривала; колективна й особиста (особистісна, персональна, індивідуальна); короткотермінова і довготермінова; об'єктивована і суб'єктивована; персональна, національна, соціальна, образно-літературна, історична тощо. І це ще далеко не вичерпний перелік. Більше того, ми спостерігаємо процес взаємодії всіх цих видів пам'яті, взаємне проникнення, доповнення ними один одного. Лише в їх взаємодії й єдності ми бачимо утвердження і цілісність розвитку за векторами «пам'ять-суспільна консолідація», «пам'ять-свідомість» і «пам'ять-тяглість історії».

Для забезпечення життя і добробуту нації в межах національної держави (навіть в межах полінаціональних держав існують нації титульні) особлива роль належить історичній пам'яті та похідній від неї пам'яті національній. Власне ці явища досить зручно розглядати в комплексі, досліджуючи їх інтеракцію та антагонізм.

Обидва явища, і пам'ять історична, і пам'ять національна, розглядаються дослідниками як гносеологічний феномен, пов'язаний із колективним осмисленням свого минулого. Відзначається однак, що це осмислення відбувається на дещо різних рівнях. У випадку з історичною пам'яттю акцент робиться на соціокультурній складовій, а у випадку з національною – на етнонаціональній. Історична пам'ять є більш плюралістичною, адже допускає альтернативні версії історичного минулого, яких можуть дотримуватись відмінні одна від одної соціальні чи етнічні групи. Національна пам'ять за своїм характером мусить бути більш монолітною і цілісною, адже вона покликана відігравати роль інтегративну і консолідуючу – об'єднувати навколо себе різні суспільні й етнічні групи, в тому числі й долаючи супротив певних опозиційних груп в середині суспільства. Саме на національну пам'ять покладається завдання подолання розбіжностей і повне узгодження, або хоча б наближення позицій щодо спільного минулого нації. В процесі націотворення та становлення національної ідентичності саме національна пам'ять відіграє беззаперечно ключову роль. Хоча самі ці процеси, звісно, цілком можуть носити суперечливий і навіть контраверсійний характер. Адже часто різні соціальні групи, групи з різними мотиваціями, з різними світоглядними позиціями, борються за доступ до сфери публічності, щоб досягти гегемонії саме своєї версії поглядів на минуле. Національна пам'ять включає в себе комплекс знань з національної історії, її героїку, визнання її символів (у комплексному значенні), вшанування національних героїв та діячів культури, пам'ятних дат та скорботних днів.

Національна пам'ять повинна виступати мірилом, взірцем для індивідуальної історичної пам'яті представників конкретної нації. Вона є беззастережною основою для формування громадянського суспільства. В національній державі, національна пам'ять беззаперечно підтримується нею та її інституціями. В такому випадку, національна пам'ять є чітко інституалізованою. В Україні роль такої інституції виконує Український

інститут національної пам'яті (УІНП), що функціонує з 2006 року й реалізовує державну політику історичної пам'яті.

За визначенням третього голови УІНП, відомого українського вченого Володимира В'ятровича (на посаді в 2014-2019 рр.) політика національної пам'яті має три складові:

- підручник;
- місця пам'яті;
- історичний календар [8].

Відповідно ця політика повинна реалізовуватись через впровадження концепції підручкової історії України, через створення місць пам'яті (пам'ятників, музеїв, заповідників, меморіалів, утвердження національної топоніміки) та розроблення календаря історичних дат.

У всіх цих напрямках в Україні ведеться клопітка робота, але й тут ми поки що знаходимося на початку нашого спільного національного шляху. На жаль на ньому все ще є велика кількість перешкод і труднощів, які нам лише доведеться подолати.

Отже, у висновку ще раз відмічаємо неймовірну важливість філософських категорій «національна ідея» та «національна пам'ять» для процесу становлення української нації і держави Україна. Суспільний діалог, осмислення і прийняття даних категорій, побудова буття українського суспільства відповідно до їх змісту – це той наріжний камінь успішності, який необхідно закласти в фундамент молодій Українській державі. Неймовірно важливою бачиться роль науковців та освітян, оскільки саме на їх плечі лягає весь тягар просвітницької роботи у вказаному напрямку, у всій її різноманітності і багатоаспектності. В контексті означених категорій особливо важливою є робота з молоддю за вектором «школа-університет», адже саме тут ми маємо можливість впливати на її соціалізацію, сприяти максимальному розумінню національних і соціальних ідеалів, налаштовувати на спільне життя в суспільстві саме відповідно до цих принципів, акцентувати увагу на тяглість української історичної і філософської традиції. Адже, як писав В'ячеслав Липинський: «Без традиції немає культури, а без культури немає нації».

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – С.1. – Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. В Одесі звільнили вчительку, яка довела україномовну школярку до сліз... [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-odesa-vhytelka-dovela-do-sliz-shkoliarku/30889361.html>.
3. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. – Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. – 742 с.

4. В. Лісовий. Національна ідея // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. – Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. – С. 413-414.
5. Л. Нагорна. Національна ідея // Енциклопедія історії України / В. А. Смолій (гол. редкол.) та ін. – Т.7 (Мл – О). – Київ : Інститут історії НАН України : Наукова думка, 2010. – С. 264.
6. Закон України «Про національну безпеку України» (ст3. п3, пп2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
7. П. Йолон. Пам'ять // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. – Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. – С. 463.
8. Володимир В'ятрович. Якою повинна бути політика національної пам'яті? Три складові [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : https://gazeta.ua/ru/articles/volodimir-v-yatrovich/_akoju-povinna-buti-politika-nacionalnoyi-pamyati-tri-skladovi/410462.

Богатчук С.С.
к.істор.н., доцент,
доцент кафедри історії України та філософії
Вінницький національний аграрний університет
м. Вінниця, Україна

ПОЛІТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ АРИСТОТЕЛЯ НА ДЕРЖАВУ

Філософія як наука надає теоретичне дослідження проблем світогляду, виробляє загальний цілісний погляд на світ, місце людини в ньому, досліджує практичне, пізнавальне, ціннісне ставлення людини до світу.

Погляди на роль і місце держави в суспільному розвитку пройшли еволюційний шлях від загального розуміння держави і суспільства до всебічного розгляду взаємовідносин між державою, суспільством і окремою людиною.

Держава є основним інститутом політичної системи суспільства. Вона виникла в період розкладу первісного суспільства. Термін «держави» вперше з'являється в період Нового часу в Європі, спочатку в Іспанії («estado») та Франції («etat»), пізніше – в Німеччині («Staat»). Вже тоді його зміст надавав характеристику сучасної держави [1, с. 36].

Поняття держави є досить складним, і це пов'язано зі складністю і багатогранністю самої держави як явища. Даним терміном здебільшого позначаються різноманітні предмети і явища, що викликає труднощі у визначенні самого поняття «держави» [2, с. 354].